

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті розглядаються сучасні проблеми економічної безпеки. В процесі дослідження автор розкриває чинники, що визначають особливе місце економічної безпеки серед інших видів системи національної безпеки. Дається визначення економічної безпеки як складової частини національної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, національна безпека, загрози економічній безпеці, інституціональний характер економічної безпеки, економічна криза.

Постановка проблеми та її актуальність.

У системі національної безпеки економічна безпека виконує чітко визначені функції, несе суттєве функціональне навантаження. Її сутність полягає у тому, що вона є матеріальною основою національної суверенності, що визначає реальні можливості в забезпеченні інших видів безпеки. Тобто економічна безпека – це підґрунтя для функціонування всіх інших її елементів, що входять у цю систему (військової, технічної, продовольчої, економічної).

Актуальність проблеми економічної безпеки в системі національної безпеки зумовлена зростанням ролі і значення правоохоронної діяльності. За умов масштабної криміналізації економіки, коли на її стан впливають організована злочинність і корупція, що опанували різноманітними механізмами впливу на прийняття багатьох державних рішень, можливості зміни економічної політики і практики, розроблення стратегії економічної безпеки в системі національної безпеки значною мірою залежить від здатності держави, її правоохоронної системи докорінно змінити кримінальну ситуацію в економіці.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемам економічної безпеки приділяли увагу різноманітні вчені юристи, серед яких ми можемо виділити таких, як В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, М. І. Ануфрієв, І. В. Арістова, О. М. Бандурка, О. О. Бандурка, Ю. П. Битяк, В. Т. Білоус, І. Л. Бородін, І. С. Братков, В. М. Гарашук, І. П. Голосніченко, В. Л. Грохольський, Є. В. Додін, В. О. Заросило, Р. А. Калюжний, С. В. Ківалов, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, С. Ф. Константінов, В. В. Конопльов, О. В. Копан,

Б. А. Кормич, М. В. Корнієнко, О. В. Кузьменко, В. І. Курило, М. Н. Курко, В. Я. Настюк, В. А. Ліпкан, О. А. Мартиненко, О. А. Музика-Стефанчук, В. І. Олефір, О. І. Остапенко, В. П. Петков, А. М. Подоляка, Т. О. Проценко, Л. А. Савченко, А. А. Стародубцев, М. М. Тищенко, В. К. Шкарупа, І. М. Шопіна, Х. П. Ярмачі, О. Н. Ярмиш та ін.

Але актуальні проблеми економічної безпеки в системі національної безпеки України залишились розкритими лише частково.

Метою дослідження є встановлення теоретичної та практичної бази досліджень проблем економічної безпеки в системі національної безпеки як невід'ємної частини господарського права.

Виклад основного матеріалу. В науковій літературі виділяють такі чинники, що визначають особливе місце економічної безпеки серед інших видів системи національної безпеки:

1) при вирішенні проблем в усіх сферах діяльності підкреслюється базисна роль економіки, тому що виробництво, розподіл і споживання матеріальних благ первинні для кожної з них і визначають життєдіяльність та життєздатність суспільства. Не може бути військової безпеки при слабкій і неефективній економіці, так само як не може бути одночасно ні військової, ні економічної безпеки в суспільстві, яке переживає соціальні конфлікти;

2) в Україні криза суспільства найбільшою мірою охопила саме економіку, оскільки мали місце катастрофа планової економічної системи та намагання побудувати щось інше, схоже на капіталізм західного зразка. Подібна «перебудова»

ва» уже сама по собі є джерелом численних потрясінь, а отже, і загроз безпеці країни.

Наслідки загроз безпеці в будь-яких сферах можуть бути оцінені з економічного погляду, тобто йдеться про кількісний підрахунок збитків, на основі чого визначається система пріоритетів. Про те, яка увага приділяється питанням забезпечення економічної безпеки інших країнах, свідчать такі факти. За перші 100 днів правління нового президента Ф. Рузвельта в 1933 році було прийнято 15 законів, що забезпечували «новий курс» і стали базою подальшого розгортання заходів для подолання кризи і відновлення економічної могутності країни. Ф. Рузвельт продемонстрував відмову від класичної теорії і практики невтручання держави в економіку. Уже тоді він та його команда зрозуміли, що ринковий механізм ХХ ст. повинен передбачати оптимальне поєднання ринкових механізмів і державної участі в господарських процесах, тому що економічні інтереси особистості реалізуються через соціальну політику держави. Ф. Рузвельт багато консультуватися в той час із Дж. М. Кейнсон – прихильником державного втручання в економічне життя країни [1, с. 181].

Економічна безпека – це складова частина національної безпеки, її фундамент і матеріальна основа. Забезпечення економічної безпеки є винятковою прерогативою держави. Ніхто інший не в змозі вирішити це завдання. У практичному плані забезпечити економічну безпеку країни означає створити якусь систему її самозбереження, що автоматично приводила б у рух її механізми захисту від тієї або іншої загрози.

Наша країна переживає складний історичний період державного становлення. Гостра і тривала економічна криза, яка вразила Україну чи не найбільше з усіх пострадянських республік, надзвичайно актуалізувала питання її національної безпеки, передусім економічної.

На жаль, важливі рішення, які закладали основи стратегічного економічного розвитку Української держави після набуття нею незалежності, приймалися часто спонтанно, під тиском обставин, без належного наукового обґрунтування і врахування національних інтересів. Тому перші роки існування Української держави позначилися руйнуванням значного економічного потенціалу, що дістався їй у спадок. Характерний приклад – безсистемна, тотальна

конверсія колись потужного військово-промислового комплексу, темпів якої не знала жодна країна світу. Було завдано колосальних збитків економіці України, зруйновано високий науково-технічний потенціал оборонної галузі, а висококваліфіковані спеціалісти оборонних підприємств залишилися без роботи, багато з них у пошуках кращої долі виїхали за кордон. Отже, економічний потенціал України, який є матеріальною основою національної безпеки, нині значно ослаблений.

Тривала економічна криза негативно вплинула на всі сфери національної безпеки. Досі дається взнаки спад виробництва, втрачається науково-технічний потенціал, спостерігається зниження життєвого рівня, згортаються інвестиційні процеси, зростає безробіття, розростається і міцніє тіньовий сектор економіки. Соціальне зубожіння широких верств населення, значна диференціація в доходах різних прошарків населення, зневіра у власні сили та владні структури стоять на заваді консолідації нації і становлять значну загрозу національній безпеці, у тому числі й економічній. У міжнародних відносинах спостерігається намагання деяких розвинених країн використати економічну слабкість України у своїх національних інтересах.

Економічна безпека – складна багатогранна економічна категорія, що має досить непросту внутрішню структуру. Аналіз реальних процесів і осмислення досвіду вирішення цієї проблеми дозволяють виділити три її найважливіші елементи:

– економічна незалежність, що означає насамперед можливість здійснення державного контролю над національними ресурсами, спроможність використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення рівноправної участі у міжнародній торгівлі;

– стійкість і стабільність національної економіки, що передбачає міцність і надійність усіх елементів економічної системи, захист усіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності, стримування дестабілізуючих факторів;

– здатність до саморозвитку і прогресу, тобто спроможність самостійно реалізувати і захищати національні економічні інтереси, здійснювати постійну модернізацію виробництва, ефективно інвестиційну та інноваційну політику, роз-

вивати інтелектуальний і трудовий потенціал країни.

Отже, сутність економічної безпеки можна визначити як такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечуються гарантований захист національних інтересів, незалежність обраного економічного курсу, соціальна спрямованість економічних реформ, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів.

Політика економічної безпеки визначається на основі певних принципів, які створюють політичну і правову базу для оцінювання зовнішніх і внутрішніх загроз, формування національних економічних інтересів і стратегій економічної безпеки.

До основних принципів забезпечення економічної безпеки України можна віднести:

- верховенство закону під час забезпечення економічної безпеки;
- додержання балансу економічних інтересів особи, сім'ї, суспільства, держави;
- взаємна відповідальність особи, сім'ї, суспільства, держави щодо забезпечення економічної безпеки;
- своєчасність і адекватність заходів, пов'язаних із відверненням загроз і захистом національних економічних інтересів;
- пріоритет договірних (мирних) заходів у вирішенні як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів економічного характеру;
- інтеграція національної економічної безпеки з міжнародною економічною безпекою.

Економічну безпеку необхідно розглядати як взаємозалежну систему її різних рівнів: міжнародного, національного, рівня окремо узятій господарської структури, особистості.

Під міжнародною економічною безпекою розуміють такий стан світової економіки, за якого забезпечуються взаємовигідне співробітництво країн у вирішенні національних і глобальних проблем людства, вільний вибір і здійснення ними незалежної стратегії соціально-економічного розвитку при активній участі в міжнародному поділі праці. Міжнародна економічна безпека забезпечується за допомогою створеної світовим співтовариством системи міжнародних економічних організацій – МВФ, МБРР, ВТО, тощо. При цьому важливу роль у вирішенні проблем економічної безпеки віді-

грають партнерські угоди про вільний рух капіталів, товарів та послуг, облік взаємних економічних інтересів, відмова від силового тиску, рівноправні відносини з менш розвинутими країнами.

Як вважає В. Г. Кремень, правові гарантії здійснення міжнародної економічної безпеки полягають у визнанні [4, с. 81]:

- принципів рівноправності держав поза залежністю від соціального і політичного ладу;
- свободи вибору шляхів розвитку і форм організації економічного життя;
- взаємовигідного співробітництва і вільного розвитку економічних, фінансових, науково-технічних та інших мирних відносин між державами з метою економічного і соціального прогресу;
- мирного врегулювання економічних суперечок без застосування сили.

Під економічною безпекою країни розуміють не тільки захищеність розглянутих вище національних інтересів, але й готовність та здатність інститутів влади створювати механізми реалізації і захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства. Економічна безпека країни відносна, навіть у найбільш економічно розвинутих і соціально стабільних країнах зі сталим політичним режимом можливі зовнішні несприятливі впливи. У процесі інтернаціоналізації виробництва, включення національної економіки у світове господарство, економічна безпека країни дедалі тісніше пов'язується з міжнародною економічною безпекою.

Під економічною безпекою регіону розуміється насамперед здатність регіональної влади забезпечити конкурентоздатність, стабільність, стійкість, поступальність розвитку економіки територій, органічно інтегрованої в економіку країни, як відносно самостійної структури.

В основі економічної безпеки регіону як категорії відображають регіональні інтереси (забезпечення і підтримка гідного рівня життя населення, раціональне використання наявного економічного потенціалу, реалізація незалежної соціально-економічної політики регіону, збалансованість та інтегрованість у фінансову систему країни) і необхідність їхнього захисту від різноманітних внутрішніх (що виникають у

межах регіону) і зовнішніх (з боку проведеної економічної політики держави, адміністративних інших регіонів, іноземних держав) загроз при дотриманні балансу із загальнонаціональними інтересами [2, с. 360].

Стосовно економічної безпеки регіонів доцільним є поділ категорій на такі складові: енергетична безпека, фінансова, інвестиційна, інноваційна та соціальна. Під економічною безпекою підприємства розуміють стан найбільш ефективного використання його ресурсів для запобігання загрозам і забезпечення стабільного функціонування як у теперішній час, так і в майбутньому. Важливими умовами та елементами в забезпеченні нормального функціонування підприємства є оцінювання та управління економічними ризиками, загальний стан економіки.

На думку А. А. Прожева під економічною безпекою особистості розуміють такий стан життєдіяльності людини, за якого забезпечуються правовий та економічний захист його життєвих інтересів, дотримання конституційних прав та обов'язків [3, с. 65]. Найбільш серйозними видами економічних загроз особистості є порушення прав споживачів, невиклата пенсій і заробітних плат, безробіття, непоправне знецінення заощаджень, рекет, шахрайство тощо. Економічна безпека особистості багато в чому визначається станом національної економіки.

Висновки. Визначення національних інтересів має першочергове значення під час створення системи економічної безпеки, яка є складовою цілісної системи національної безпеки України, оскільки від цього залежить вироблення ефективних засобів їх реалізації та захисту.

Національні економічні інтереси (НЕІ) невіддільні від історії і традицій українського народу, системи господарювання, менталітету, культурних і духовних цінностей.

У ролі виразника і гаранта захисту НЕІ повинна виступати держава. В аналітичній та прогностичній діяльності відповідні державні органи повинні визначати НЕІ, досліджувати їхню взаємодію співвідношення пріоритетності тощо.

Формування довгострокової стратегії економічної безпеки також передбачає формулювання основних загроз економічної безпеки також

передбачає формулювання основних загроз економічної безпеки. При цьому під загрозою економічній безпеці розуміють сформовані в суспільстві економічні й інші умови, здатні прямо або опосередковано впливати на економічну безпеку суб'єкта господарювання (галузі економіки, економічної теорії, національної економіки загалом) у теперішньому або найближчому майбутньому. Загрозами економічній безпеці України слід вважати явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної систем, національних цінностей, життєзабезпечення нації та окремої особи.

Перед Україною постала проблема, яка полягає, з одного боку, в певному протиріччі між необхідністю інтегрування у світову економіку, та забезпечити внутрішню економічну інтеграцію, а з другого, - захист свого внутрішнього ринку, власного товаровиробника, і національних інтересів. При цьому слід враховувати, що світова економіка і далі залишається ареною зіткнення інтересів різних країн. Тож лише створення власної системи економічної безпеки дасть можливість уникнути потенційних руйнівних наслідків швидкого відкриття.

Література

1. *Економічна безпека України: внутрішні та зовнішні чинники: навч. посіб.* / [С. Д. Гелей, М. Д. Лесечко, Я. Й. Малик та ін.]. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – 256 с.

2. *Коваленко В. В.* Профілактика економічної злочинності в Україні: концептуальні засади, організаційно-правові основи, проблеми управління / В. В. Коваленко. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 420 с.

3. *Прохожев А. А.* Национальная безопасность: основы теории / А. А. Прохожев. – М.: Изд-во РАГС, 1995. – 180 с.

4. *Кремень В. Г.* Політична безпека України: концептуальні засади та система забезпечення / В. Г. Кремень, І. Ф. Бінько, С. І. Головащенко. – К.: МАУП, 1998. – 92 с.

В. Н. Малышко

Актуальные проблемы экономической безопасности в системе национальной безопасности Украины

В статье рассматриваются современные проблемы экономической безопасности. В процессе исследования автор раскрывает факторы, определяющие особое место экономической безопасности среди других видов системы национальной безопасности. Дается определение экономической безопасности как составной части национальной безопасности.

Ключевые слова: экономическая безопасность, национальная безопасность, угрозы экономической безопасности, институциональный характер экономической безопасности, экономический кризис.

V. Malyshko

Actual problems of economic security in the national security of Ukraine

In the article analyzes the modern problems of economic security. The study author reveals factors that determine economic security special place among other types of national security. Author defines economic security as part of national security.

Key words: economic security, national security, economic security threats, institutional character of economic security, the economic crisis.